

Земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

УДК 349.422.2

Карпінська Наталія Володимирівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

Карпинская Наталия Владимировна

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры гражданско-правовых дисциплин
Волынский национальный университет имени Леси Украинки*

Karpinska Natalia

*Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Civil and Juridical Disciplines
Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: 0000-0001-9658-3623*

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ФІТОСАНІТАРНИХ
ЗАХОДІВ У РОСЛИННИЦТВІ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ ВИМОГ ЄС
ПРАВОВОЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИМЕНЕННЯ ФИТОСАНІТАРНИХ
МЕРОПРИЯТІЙ В РАСТЕНИЕВОДСТВЕ В УКРАИНЕ В СВЕТЕ
ТРЕБОВАНИЙ ЕС
LEGAL REGULATION OF PHYTOSANITARY MEASURES
APPLICATION IN VEGETATION IN UKRAINE IN THE LIGHT OF EU
REQUIREMENTS**

Анотація. Стаття присвячена характеристиці фітосанітарного законодавства України крізь призму вимог ЄС. Вказано, що в Україні сформовано досить розгалужене фітосанітарне законодавство, основою

якого виступає Закон України «Про захист рослин» який містить легальну дефініцію базового поняття. На основі аналізу цього закону виокремлено та охарактеризовано такі основні риси правової категорії «захист рослин» як: системність, превентивна економіко-екологічна мета, широкий об'єктний склад відносин захисту рослин та захист від біологічних загроз (шкідники (комахи, кліщі, мікроорганізми, нематоди, гризуни), збудники хвороб (фітопатогени: віруси, бактерії, гриби), бур'яни (небажана рослинність в угіддях, посівах, насадженнях культурних рослин, яка конкурує з ними за світло, воду, поживні речовини, а також сприяє поширенню шкідників та хвороб)).

Окрему увагу приділено характеристиці основних вимог щодо захисту рослин, які виокремлено у три групи, а саме: технологічні вимоги, екологічні та юридичні вимоги.

Встановлено, що на відміну від обмеженого та дискусійного переліку прав суб'єктів аграрного господарювання у сфері захисту рослин, обов'язки таких суб'єктів прописані досить розгорнуто та представлено у статті у вигляді трьох груп: обов'язки щодо самостійних дій; обов'язки щодо сприяння чужим діям; обов'язки щодо поводження із засобами захисту рослин.

Виявлено, що законодавцем під час формулювання загальних обов'язків суб'єктів аграрного господарювання (на погляд автора статті), упущено важливий обов'язок щодо застосування інтегрованого захисту рослин, а цей аспект є досить принциповим. На підставі аналізу законодавства ЄС, обґрунтовано ідею про те, що імплементація принципів інтегрованої боротьби зі шкідниками має носити обов'язковий характер, а втіленням інтегрованої боротьби зі шкідниками є зростання здорових культур із мінімальними можливими порушеннями в агроєкосистемах та заохочення природних механізмів боротьби зі шкідниками.

Розглянуто та охарактеризовано методи захисту рослин. Обґрунтовано висновок про те, що сучасна інтегрована система заходів ґрунтується на комплексному застосуванні агротехнічного, хімічного і біологічного методів захисту рослин, де головним критерієм постає оптимізація хімічного методу захисту.

Ключові слова: *фітосанітарне законодавство, захист рослин, вимоги ЄС.*

Анотація. *Стаття посвячена характеристиці фітосанітарного законодавства України сквозь призму вимог ЄС. Указано, що в Україні сформований достатньо розв'язаний фітосанітарний законодавчий акт, основою якого виступає Закон України «Про захист рослин», який містить легальну дефініцію базового поняття. На основі аналізу цього закону виділені та охарактеризовані наступні основні риси правової категорії «захист рослин» як: системність, превентивна економіко-екологічна мета, широкий предметний склад відносин захисту рослин та захисту від біологічних загроз (шкідники (населення, кліщі, мікроорганізми, нематоди, гризуни), збудники хвороб (фітопатогени: віруси, бактерії, гриби), бур'яни (небажані рослини в садах, полях, насадженнях культурних рослин, конкурують з ними за світ, воду, поживні речовини, а також сприяють поширенню шкідників та хвороб)).*

Особливу увагу приділено характеристиці основних вимог щодо захисту рослин, які виділені в три групи, а саме: технологічні вимоги, екологічні та юридичні вимоги.

Встановлено, що в порівнянні з обмеженим та дискусійним переліком прав суб'єктів аграрного господарства в сфері захисту рослин, обов'язки таких суб'єктів записані достатньо

развернуто и представлено в статье в виде трех групп: обязанности относительно самостоятельных действий; обязанности по содействию чужим действиям; обязанности по обращению со средствами защиты растений.

Выявлено, что законодателем при формулировании общих обязанностей субъектов аграрного хозяйствования (на взгляд автора статьи), упущено важная обязанность по применению интегрированной защиты растений, а этот аспект является достаточно принципиальным. На основании анализа законодательства ЕС, обоснованно идею о том, что имплементация принципов интегрированной борьбы с вредителями должна носить обязательный характер, а воплощением интегрированной борьбы с вредителями является рост здоровых культур с минимальными возможными нарушениями в агроэкосистемах и поощрения природных механизмов борьбы с вредителями.

Рассмотрены и охарактеризованы методы защиты растений. Обсуждено вывод о том, что современная интегрированная система мер основывается на комплексном применении агротехнического, химического и биологического методов защиты растений, где главным критерием выступает оптимизация химического метода защиты.

Ключевые слова: *фитосанитарное законодательство, защита растений, требования ЕС.*

Summary. *The article is devoted to the characterization of phytosanitary legislation of Ukraine through the prism of EU requirements. It is indicated that in Ukraine there is a fairly extensive phytosanitary legislation, based on the Law of Ukraine «On Plant Protection» which contains a legal definition of the basic concept.*

Based on the analysis of this law, the main features of the legal category «plant protection» are identified and characterized as: systemic, preventive

economic and environmental goals, a broad object structure of plant protection relations and protection against biological threats (pests (insects, mites, microorganisms, nematodes) , rodents), pathogens (phytopathogens: viruses, bacteria, fungi), weeds (unwanted vegetation in lands, crops, plantations of crops, which competes with them for light, water, nutrients, and contributes to the spread of pests and diseases)).

Particular attention is paid to the characteristics of the basic requirements for plant protection, which are divided into three groups, namely: technological requirements, environmental and legal requirements.

It is established that in contrast to the limited and debatable list of rights of agricultural entities in the field of plant protection, the responsibilities of such entities are quite detailed and presented in the article in three groups: responsibilities for independent action; responsibilities for promoting the actions of others; responsibilities for the handling of plant protection products.

It was found that the legislator in formulating the general responsibilities of agricultural entities (in the opinion of the author of the article), missed an important obligation to apply integrated plant protection, and this aspect is quite fundamental. Based on the analysis of EU legislation, the idea that the implementation of the principles of integrated pest management should be mandatory, and the implementation of integrated pest management is the growth of healthy crops with minimal possible disturbances in agroecosystems and the promotion of natural pest control mechanisms.

Methods of plant protection are considered and characterized. The conclusion is substantiated that the modern integrated system of measures is based on the complex application of agrotechnical, chemical and biological methods of plant protection, where the main criterion is the optimization of the chemical method of protection.

Key words: *phytosanitary legislation, plant protection, EU requirements.*

Постановка проблеми. З трьох глобальних проблем, що стоять на сьогодні перед людством: енергетичної, продовольчої та природоохоронної, дві останні безпосередньо торкаються сільськогосподарського виробництва, зокрема галузі рослинництва. Особливо це стосується збереження та підвищення якості рослинної продукції, загрозу для якої створює розповсюдження шкідників і хвороб рослин. До того ж, поширення останніх може завдати значної шкоди не лише рослинництву в цілому, але й життю та здоров'ю людини [1]. Для захисту національної продовольчої безпеки Міжнародна конвенція про захист рослин надає країнам міжнародну концептуальну схему, в рамках якої можна контролювати переміщення шкідливих для рослин організмів по всьому світу на державному рівні і на науковій основі в рамках прийнятного рівня фітосанітарного ризику. Основне завдання – забезпечити національну продовольчу безпеку шляхом мінімізації впливу шкідливих організмів на рослини [2, с. 181].

Україна має хороший експортний потенціал, але недоліки фітосанітарії є однією з безпосередніх перешкод для його реалізації. Наприклад, Україна отримувала пропозиції експортувати картоплю в країни – члени ЄС та країни – асоційовані члени. Проте на той момент вона не змогла скористатися цим шансом, оскільки її законодавчі норми не відповідають європейським. Невідповідність якості продукту європейським нормам часто призводить до повернення українських вантажів на кордонах [2, с. 180].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі у правовій доктрині бракує наукових розвідок, спрямованих на визначення правової природи відносин у сфері захисту рослин в умовах постійного оновлення законодавства та інтеграційних процесів. Учені, особливо не заглиблюючись у теоретичне обґрунтування, сприймають певний підхід до юридичної природи відносин захисту рослин як дещо абсолютне зрозуміле

і таке, що не потребує доведення. Підґрунтям цього дослідження слугували праці таких вчених як: Сакаджи К. Б. [1], Боснюк-Григор'євої Ю. П. [2], Єрмоленка В. М. [4], Гетьмана А. П. [6], Попова В. К. [6], Піддубної Д. С. [7], Туліної Е. Є. [8;9;10], Поліщука В.А. [12], Серганюк У. В. [13], Ключнікової А. О. [19; 24] та інших.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Виходячи із теми дослідження, основне завдання наукової статті полягає у характеристиці національного фітосанітарного законодавства крізь призму вимог ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на слабко розвинені теоретико-методологічні засади правового регулювання захисту рослин, в Україні сформовано досить розгалужене фітосанітарне законодавство, основою якого виступає Закон України «Про захист рослин». Відповідно до цього Закону, який містить легальну дефініцію базового поняття, можна виокремити основні риси захисту рослин як правової категорії:

1) *системність*, а саме: законодавець формує визначення захисту рослин через родові поняття «комплексу заходів», що дозволяє стверджувати, що захист рослин не може здійснюватися певними одиничними діями – він має обов'язкову системну природу. Якщо аналізувати відповідні заходи, що утворюють цей комплекс, то можна дійти висновку про їх багатогранність. Так, за суб'єктивним складом заходи захисту рослин можуть поділятися на міжнародні, державні, муніципальні, приватні; за регіональним охопленням: локальні, регіональні, загальнодержавні, міжнародні; за методами (способами) заходи захисту рослин можуть бути організаційно-господарськими, агротехнічними, селекційними, фізичними, біологічними, хімічними та іншими. З ознакою комплексності захисту рослин дуже тісно пов'язана така його риса як інтегрованість. У Законі під інтегрованим захистом рослин розуміється

«комплексне застосування методів для довгострокового регулювання розвитку та поширення шкідливих організмів до невідчутного господарського рівня на основі прогнозу, економічних порогів шкодочинності, дії корисних організмів, енергозберігаючих та природоохоронних технологій, які забезпечують надійний захист рослин і екологічну рівновагу довкілля» [3]. Тобто характеристика інтегрованості застосовується до використання методів захисту рослин, тобто до фактичного змістовного наповнення відносин захисту рослин. У зв'язку з цим між комплексністю та інтегрованістю як ознаками правової категорії захисту рослин – ознаками, що органічно поєднані та взаємообумовлені – існує відмінність. Контекстний аналіз Закону дозволяє стверджувати, що комплексність розглядається як зовнішній прояв системи захисту рослин, тоді як інтегрованість – її внутрішній прояв;

2) *превентивна економіко-екологічна мета*, яка полягає у двох завданнях, а саме: а) зменшення втрат урожаю; б) запобігання погіршенню стану рослин. На наш погляд, таке формулювання мети упускає один важливий аспект, що полягає у запобіганні ушкодженню здоров'я людини. Відомими є випадки отруєння людей, наприклад, мікотоксинами тощо;

3) *широкий об'єктний склад* відносин захисту рослин. Так, Закон закріплює, що під захист рослин потрапляють рослини сільськогосподарського та іншого призначення, багаторічні і лісові насадження, дерева, чагарники, рослинність закритого ґрунту, продукція рослинного походження. На думку В. М. Єрмоленка, таке широке визначення захисту рослин охоплює всі галузі економіки, які використовують у своїй виробничо-господарській діяльності рослини [4, с.]. Справді, таке формулювання значно розсуває межі сільськогосподарського рослинництва та охоплює цілу низку інших об'єктів не сільськогосподарського призначення (наприклад, рослини декоративного, природоохоронного, захисного, меліоративного

призначення, лісові насадження, парки, зелені насадження у населених пунктах тощо). Однак, при цьому до переліку об'єктів, що підпадають під захист рослин, відносяться лише ті рослини, що мають тісний зв'язок із людською діяльністю (насаджені штучно, перебувають у власності, користуванні чи на іншому правовому титулі у певних осіб, тощо). Тобто дикі рослини не включаються до кола об'єктів захисту рослин. У той же час це не означає, що вони жодним чином не захищені: насправді, діяльність щодо захисту рослин сільськогосподарського та іншого призначення, а також рослинницької продукції безпосередньо впливає на оздоровлення та підтримку певного прийняттого фітосанітарного стану усього рослинного світу держави. І це абсолютно необхідно, оскільки, як зазначає О. Л. Мініна, існують загальні для усіх рослин питання, серед яких дослідниця виділяє карантин рослин та визначення порядку застосування пестицидів та агрохімікатів [5, с. 108-117]. Хоча той підхід, який застосовано у Законі України «Про захист рослин», не відповідає класичному доктринальному поділу рослинного світу на: лісові ресурси; рослинність, що не належить до лісових ресурсів; рослинність сільськогосподарського призначення [6, с. 51-53] – однак він обумовлюється потребами врегулювання конкретної сфери правовідносин, демонструючи зайвий раз, що навіть жорсткі доктринальні конструкції завжди мають виключення;

4) *захист від біологічних загроз*, які втілюються у трьох групах шкідливих організмів: шкідники (види тварин: комахи, кліщі, мікроорганізми, нематоди, гризуни), збудники хвороб (фітопатогени: віруси, бактерії, гриби), бур'яни (небажана рослинність в угіддях, посівах, насадженнях культурних рослин, яка конкурує з ними за світло, воду, поживні речовини, а також сприяє поширенню шкідників та хвороб).

Перелік таких шкідливих організмів офіційно затверджений, однак на доктринальному рівні виникає багато питань. Наприклад, учені

дискутують щодо правового режиму бур'янів. Так, Д. С. Піддубна розмірковує про те, що надане законодавче визначення бур'янів означає, що будь-яка інша рослина на полі, окрім основної сільськогосподарської культури, вважатиметься бур'яном. Такий підхід характерний для аграрного та земельного права, а ось питання його віднесення до екологічного права буде спірним. Адже не всі рослини, які будуть знаходитись на угіддях, слід відносити до бур'янів, як шкідників. Наприклад, будяк – бур'ян, але водночас і лікарська рослина, яка застосовується у медицині, а відповідно потребує правової охорони [7, с. 114-119].

Проблеми виникають і під час ідентифікації інвазійних чужорідних видів. У результаті проведення низки наукових досліджень Е. Є. Туліна доходить висновку, що не всі інвазійні види рослин відповідають вимогам вітчизняного фітосанітарного законодавства щодо критеріїв, за якими їх можна віднести до переліку регульованих шкідливих організмів [8, с. 381; 9. с. 230-232; 10, с. 229-231]. Це не применшує їх реальний шкідливий вплив [2, с. 178-183; 11, с. 106-115], однак зменшує арсенал правових засобів боротьби із ними. Таким чином, певні корисні рослини можуть підпадати під правове визначення бур'янів, у той же час деякі шкідливі рослини формально можуть не входити до кола бур'янів.

У ст. 4 Закону України «Про захист рослин» закріплюються основні вимоги щодо захисту рослин. На основі комплексного аналізу ми пропонуємо представити їх у вигляді трьох груп, а саме:

1) *технологічні вимоги*: а) додержання технології вирощування рослин; б) додержання регламентів зберігання, транспортування, торгівлі та застосування засобів захисту рослин;

2) *екологічні вимоги*: а) екологічне та економічне обґрунтування доцільності захисту рослин від шкідливих організмів; б) збереження корисної флори і фауни; в) недопущення пошкодження рослин,

погіршення їх стану та забруднення продукції рослинного походження і довкілля засобами захисту рослин;

3) *юридичні вимоги*: обов'язковість здійснення заходів щодо захисту рослин підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності та громадянами, діяльність яких пов'язана з користуванням землею, лісом, водними об'єктами, вирощуванням рослин сільськогосподарського та іншого призначення, багаторічних і лісових насаджень, дерев, чагарників, рослинності закритого ґрунту, а також реалізацією, переробкою, зберіганням і використанням рослин та продукції рослинного походження. Юридична вимога встановлює фактично обов'язок усіх суб'єктів, які займаються або задіяні у рослинництві, брати участь у захисті рослин. Це має цілком логічне пояснення, адже у випадку порушення цього обов'язку може утворитися загроза не лише для рослин, які знаходяться у власності чи у користуванні такої особи, але й для інших рослин, які ростуть на сусідніх ділянках, або на цій же місцевості, або навіть у зовсім інших місцевостях при транспортуванні зараженої продукції. Тобто здійснювати захист рослин є не стільки правом суб'єктів аграрного господарювання, скільки їх прямим обов'язком.

Ця думка знаходить подальше підтвердження у ст. 18 Закону України «Про захист рослин», відповідно до якої підприємства, установи, організації усіх форм власності та громадяни у сфері захисту рослин *мають право*: а) на інформацію повну та достовірну інформацію про появу, поширення, розвиток шкідливих організмів та їх шкодочинність; б) брати участь у розробці та обговоренні проектів цільових програм захисту рослин, вносити пропозиції з цих питань; в) на відшкодування збитків, завданих їм внаслідок порушення законодавства про захист рослин. Як помітно, законодавець не передбачив права осіб здійснювати захист рослин. Взагалі, до такого пакету прав, що надаються, зокрема, суб'єктам аграрного господарювання, виникає низка питань. По-перше, не

передбачається права на державну підтримку у сфері захисту рослин, хоча її агропротекційний потенціал досить значний. По це докладніше ще йтиметься нижче. По-друге, не передбачається можливості отримати відшкодування за збитки, які завдані не внаслідок правопорушення, а у випадку необхідності реалізації жорстких карантинних заходів (наприклад, знищення рослинницької продукції). По-третє, не передбачено право на перманентну інформаційну підтримку у сфері вимог щодо фітосанітарних заходів у інших країнах – імпортерах рослинницької продукції.

На відміну від обмеженого та дискусійного переліку прав суб'єктів аграрного господарювання у сфері захисту рослин, обов'язки таких суб'єктів прописані досить розгорнуто. Ми їх представляємо у вигляді трьох груп:

1) *обов'язки щодо самостійних дій:* а) додержувати технології вирощування рослин сільськогосподарського та іншого призначення; б) своєчасно проводити комплекс профілактичних і винищувальних заходів щодо боротьби з шкідниками, хворобами і бур'янами; в) використовувати відповідну техніку, обладнання та засоби громадської і особистої безпеки; г) відшкодувати підприємствам, установам, організаціям усіх форм власності та громадянам завдані їм збитки в установленому законодавством порядку;

2) *обов'язки щодо сприяння чужим діям:* а) проводити систематичні обстеження угідь, посівів, насаджень, продукції рослинного походження, сховищ тощо і в разі виявлення поширення шкідливих організмів інформувати про це центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту рослин; б) сприяти державним фітосанітарним інспекторам у виконанні покладених на них обов'язків;

3) *обов'язки щодо поводження із засобами захисту рослин:* а) допускати до робіт, пов'язаних із транспортуванням, зберіганням, застосуванням засобів захисту рослин, їх торгівлею, лише осіб, які мають

на це право; б) виконувати регламенти зберігання, транспортування та застосування засобів захисту рослин.

Указані загальні обов'язки у сфері захисту рослин знаходять своє відображення у спеціальних обов'язках, які стосуються виробників окремих видів сільськогосподарської продукції. Наприклад, це добре проглядається у перерахованих В. А. Поліщуком спеціальних обов'язках суб'єктів сільськогосподарського садівництва [12, с. 108].

Однак законодавець у ст. 18 під час формулювання загальних обов'язків суб'єктів аграрного господарювання, на наш погляд, упустив важливий обов'язок щодо застосування інтегрованого захисту рослин. Цей аспект є досить принциповим. Сучасна інтегрована система заходів ґрунтується на комплексному застосуванні агротехнічного, хімічного і біологічного методів захисту рослин, де головним критерієм постає оптимізація хімічного методу захисту на основі критеріїв доцільності застосування пестицидів із врахуванням чисельності популяції шкідників, наявності ентомофагів, ступеня стійкості сортів проти пошкодження комахами і ураження збудниками хвороб [13, с. 24-26]. У законодавстві ЄС цьому питанню приділена значна увага, а саме: на підставі Регламенту (ЄС) №1107/2009 та Директиви №2009/128/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу від 21 жовтня 2009 року, що встановлює правові основи для діяльності Співтовариства з метою досягнення сталого використання пестицидів, імплементація принципів інтегрованої боротьби зі шкідниками є обов'язковою. При цьому «інтегрована боротьба зі шкідниками» втілюється у зростанні здорових культур із мінімальними можливими порушеннями в агроєкосистемах та заохочує природні механізми боротьби зі шкідниками [14].

Агротехнічний метод захисту рослин полягає у відносно простих заходах, що, як правило, є невід'ємними складовими частинами технологій обробітку ґрунту та догляду за посівами в період вегетації і дають змогу

захищати урожай від комплексу шкідливих організмів без тотального застосування пестицидів. У створенні несприятливих умов для життєдіяльності шкідливих організмів головну роль відіграють такі заходи: вирощування сільськогосподарських рослин у сівозміні, обробіток ґрунту, удобрення, зрошення, підготовка насіння, строки сівби. Отже, сьогодні агротехнічний метод є комплексом певних агротехнічних заходів для захисту сільськогосподарських рослин, який застосовується в тій чи іншій мірі, але, на жаль, який фактично позбавлений належного нормативного закріплення [1, с. 388-395].

В окремих галузях рослинництва також застосовується *механічний метод* захисту рослин, який спрямований на безпосереднє знищення шкідників. Найбільш поширеними його різновидами є ручне збирання й подальше знищення вказаних об'єктів, ловильні пояси, пастки-перешкоди [1, с. 388-395]. До механічного методу можна віднести особливості збирання врожаю. Наприклад, на етапі збору врожаю зернозбиральні комбайни суттєво зменшують ймовірність присутності регульованих шкідливих організмів у зерні. Наприклад, насіння карантинного бур'яну амброзії полинолистої в 2-4 рази менше розміру зерна пшениці, ячменю та жита, у 4-8 разів менше від насіння соняшнику. Під час обмолоту зерно в комбайні проходить кілька стадій механічної очистки від дрібнозернистих домішок. На цьому етапі принаймні частина насіння амброзії просто відсіюється [15, с. 28-33].

У сучасному сільськогосподарському виробництві широко використовують *фізичний метод*, суть якого полягає в тому, що шкідливих комах знищують дією високих або низьких температур. Наприклад, солод проходить стадію сушіння при температурі 80 градусів. Нормативно-правове регулювання цього методу обмежується вказівкою у Законі України «Про захист рослин».

Сучасне сільське господарство найбільш активно використовує біологічний та хімічний методи захисту рослин – вони, за влучним виразом К. Б. Сакаджи, за своєю природою є антиподами один одному [1, с. 388-395].

Біологічний метод боротьби зі шкідниками і хворобами рослин передбачає використання живих організмів або продуктів їх життєдіяльності з метою зменшення чисельності та згубності шкідливих організмів і створення сприятливих умов для корисних агропроцесів. Перевагами такого методу визначають: відносно низьку вартість; існування науково-дослідного, виробничого потенціалу, а також необхідної бази та ресурсів для його застосування; задоволення потреб органічного виробництва; низьке навантаження на навколишнє природне середовище. Нині в галузі біометоду основну увагу приділяють вивченню умов, що визначають ефективність природних ворогів шкідливих організмів і розробці методів спрямованого регулювання взаємовідносин між ними. У 70-ті роки в Україні було відкрито 13 біофабрик та близько 300 біолабораторій для масового розведення трихограми та напрацювання інших біологічних засобів і широкого застосування біологічного методу захисту рослин у сільському господарстві [16, с. 43-44]. І дотепер в Україні використовують біометод у поєднанні з хімічним методом боротьби з шкідниками, як комплексний інтегрований захист сільськогосподарських рослин. Згідно з даними Галузевої програми «Захист рослин 2008 – 2015» біологічний метод не потребує значних фінансових витрат і, головне, біологічні засоби можуть виробляти в достатній кількості біофабрики і біолабораторії України. Основну частку у використанні біологічних засобів (біля 80%) постійно займала трихограма, яка стримує розвиток і поширення лускокрилих шкідників у посівах сільськогосподарських культур [17]. Біологічний метод може проявлятися найбільш ефективно в певних умовах. Наприклад, у спеціальній агрономічній літературі

вказується, що найбільш придатними для застосування біологічних методів захисту рослин визнано умови закритого ґрунту. Цьому сприяє обмеженість і замкнутість простору, можливість регулювання умов середовища (температури, вологості, освітленості тощо) і співвідношення корисних і шкідливих організмів [18, с. 280]. Взагалі, використання природних антагоністів досить перспективне. Наприклад, у світі найбільш ефективним методом боротьби із західним квітковим тріпсом визнано використання біологічних агентів – найбільш ефективних саме проти цього шкідника хижаків: *Neoseiulus* (= *Amblyseius*) *cucumeris* і *A. barketi* тощо.

Проте, незважаючи на важливість біологічних методів захисту сільськогосподарських рослин, аграрне законодавство України не містить механізмів стимулювання використання зазначеного методу сільськогосподарськими товаровиробниками [19]. Окрім вищеназваної галузевої програми, своє нормативне закріплення біологічний метод, знайшов передусім у Законі України «Про захист рослин», приписи якого чітко визначають біологічний метод як один з основних методів захисту сільськогосподарських рослин, які безпосередньо застосовуються в Україні. Біологічні методи згадуються також у ст. 32 Закону України «Про карантин рослин», в якій прямо закріплено, що використання біологічних контрольних організмів може вважатися фітосанітарними заходами з локалізації та ліквідації карантинних організмів, що здійснюється під контролем центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері карантину рослин [20]. Для спрощення застосування біологічних методів боротьби зі шкідливими організмами передбачено правила імпорту біологічних контрольних організмів. Зокрема, затверджено Порядок імпорту біологічних контрольних організмів для проведення наукових досліджень або біологічного контролю та шкідливих організмів, які завозяться для науково-дослідних цілей [21]. Йдеться про біологічний метод також у Державних санітарних правилах проектування,

упорядкування та експлуатації виробництва біологічних засобів захисту рослин та стимуляторів росту рослин у виробничих біолабораторіях та біофабриках, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 20.08.1997 року [22]. Як підсумовує з цього приводу А. О. Ключнікова, наявних нормативно-правових актів недостатньо для того, щоб забезпечити біологізацію захисту рослин, адже застосування хімічних методів захисту сільськогосподарських рослин регулюється окремим Законом України «Про пестициди і агрохімікати», а біологічному захисту присвячено лише програму «Комплексна біологізація захисту рослин 2008 – 2012»[23], термін дії якої уже вичерпався [24, с. 103-104].

Далі зупинимось на достатньо розповсюдженому, досить дієвому і давно відомому так званому *хімічному методу* захисту сільськогосподарських рослин. У комплексі заходів щодо захисту сільськогосподарських культур від шкідників хімічному методу поки ще належить провідне місце. Він побудований на використанні отруйних речовин, які призводять до загибелі шкідливих організмів. Цей метод ефективний, може застосовуватися практично на всіх культурах проти багатьох шкідливих організмів, зокрема тих, що знаходяться у важкодоступних місцях та розмножуються у великій кількості. У сільському господарстві різних країн використовуються багато різних хімічних засобів захисту рослин [1, с. 388-395].

Усі перераховані методи захисту рослин мають позитивні та негативні риси, проявляють більший чи менший ступінь ефективності та впливу на навколишнє природне середовище тощо. Однак засилля одного з методів або його тотальна абсолютизація може потягти значні економічні та екологічні наслідки. У зв'язку з цим до законодавства запроваджено концептуальну ідею інтегрованого захисту рослин, про яку згадувалося вище. Вона передбачає використання системи різних методів захисту рослин, яка у своїй сукупності та взаємодії становить найбільш

ощадливий, раціональний та ефективний спосіб досягнення мети захисту. Якщо придивитися уважно, то неважко помітити, що до основних заходів, які становлять фітосанітарні технології, відносяться: підготовка насінневого і посадкового матеріалу, використання стійких сортів, дотримання сівозмін, систем обробки ґрунту, фітосанітарний моніторинг і прогноз, застосування препаратів і технічних засобів захисту рослин. Усі названі заходи розглядаються як об'єкти правового регулювання і повинні відповідати вимогам безпеки для людей, тварин і рослин, навколишнього природного середовища, одночасно захищаючи культурні рослини і сільськогосподарську продукцію від шкідливих організмів. У своїй сукупності фітосанітарні технології за своїм змістом і призначенням є не що інше, як інтегровані системи захисту рослин, побудовані на сучасному рівні знань і розвитку сільськогосподарського виробництва. Ще в далекому 1999 році фахівці пропонували прийняття Закону «Про інтегрований захист рослин» [25, с. 6-7], ця ідея має підтримку і сьогодні [26, с. 4-8].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Сучасний Закон України «Про захист рослин» дає визначення інтегрованому захисту рослин, закріплює його в ролі принципу державної політики у сфері захисту рослин, а також покладає обов'язки на відповідні державні органи та посадові особи щодо впровадження інтегрованого захисту рослин. Вбачаємо, що цього замало для повноцінного втілення такої важливої концептуальної ідеї в чинному законодавстві. Вона має пронизувати усі норми фітосанітарного законодавства. Також, потребують подальших досліджень питання способів захисту рослин, а саме, карантину рослин із застосуванням фітосанітарних заходів та застосування засобів захисту рослин.

Література

1. Сакаджи К. Б. Правове регулювання застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Харків, 2012. 19 с.
2. Боснюк-Григор'єва Ю. П. Щодо безпеки харчових продуктів рослинного походження // Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 18 – 19 травня 2018 року). К., 2018. С. 178-183.
3. Про захист рослин: Закон України від 14.10.1998 року / Відомості Верховної Ради України. 1998. № 50-51. Ст. 310.
4. Аграрне право України: підручник / В.М. Єрмоленко, О.В. Гафурова, М.В. Гребенюк [та ін.]; за заг. ред. В.М. Єрмоленка. К.: Юрінком Інтер, 2010. 608 с.
5. Минина Е. Л. Тенденции развития законодательства о растительном мире // Журнал российского права. 2016. № 5. С. 108-117.
6. Попов В. К., Гетьман А. П. Правові проблеми використання і охорони рослинного світу. Право України. 2000. № 1. С. 51-53.
7. Піддубна Д. С. Правовий захист рослин під час органічного виробництва // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 10. С. 114-119.
8. Туліна Е. Є. Правове регулювання поширення та чисельності інвазійних видів рослин: постановка проблеми // Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 18 – 19 травня 2018 року). К., 2018. С. 380-383.
9. Туліна Є. Е. Регулювання поширення і чисельності чужорідних інвазійних видів рослин: міжнародно-правовий аспект. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії

- еволюції аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України»: матер. конф. (м. Одеса, 7-10 червня 2018 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 230-232.
10. Туліна Е. Є. Інвазійні види рослин як загроза біорізноманіття (міжнародно-правовий аспект) // Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного і аграрного права в умовах євроінтеграції: матеріали «круглого столу» (Харків, 8 грудня 2017 року). С. 229-231.
11. Федосов Я. К., Никитина В. А., Норкина Е. В. Система анализа рисков в российской федерации при допуске на внутренний рынок импортируемой продукции животного или растительного происхождения // Электронное приложение к Российскому юридическому журналу. 2017. № 5. С. 106-115.
12. Поліщук В. А. Правове регулювання сільськогосподарського садівництва в Україні: дис. .. канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2016. С. 108.
13. Серганюк У. В. Застосування засобів захисту рослин: історико-правовий аспект // Карантин і захист рослин. 2012. С. 24-26.
14. Directive 2009/128/EC of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 establishing a framework for Community action to achieve the sustainable use of pesticides. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0128&qid=1609914200293>
15. Дем'яненко С. І., Нів'євський О. В. Система регулювання фітосанітарних заходів в Україні. Економіка АПК. 2015. № 5. С. 28-33.

16. Писаренко В. М., Писаренко М. В. Захист рослин. Фітосанітарний моніторинг: методи захисту рослин. Інтегрований захист рослин. К.: Істина, 2006. 180 с.
17. Про затвердження галузевої програми «Захист рослин 2008 – 2015»: наказ Міністерства аграрної політики України від 06.12.2007 року № 867/112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0867555-07#top>
18. Сучасні технології овочівництва закритого і відкритого ґрунту: навч. посібник / ч. 1: Закритий ґрунт: рекомендовано М-вом аграр. політики. Л. С. Гіль, А. І. Пашковський, Л. Т. Суліма. Вінниця: Нова Книга, 2008. 368 с.
19. Ключнікова А. О. Правове забезпечення ведення тепличного господарства в Україні: дис. канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2017. 244 с.
20. Про карантин рослин: Закон України від 30.06.1993 року / Відомості Верховної Ради України. 1993. № 34. Ст. 352.
21. Про затвердження Порядку імпорту біологічних контрольних організмів для проведення наукових досліджень або біологічного контролю та шкідливих організмів, які завозяться для науково-дослідних цілей: постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2017 р. № 144 // Урядовий кур'єр. 2017. № 51.
22. Про затвердження державних санітарних правил проектування, упорядкування та експлуатації виробництва біологічних засобів захисту рослин та стимуляторів росту рослин у виробничих біолабораторіях та біофабриках: наказ МОЗ України від 20.08.1997 р., № 254а. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ2895>
23. Про затвердження галузевої Програми «Комплексна біологізація захисту рослин 2008 – 2012»: наказ Мінагрополітики України та УААН від 27 травня 2008 року № 334/46. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/FIN38840.html

24. Ключнікова А. О. Правове забезпечення ведення тепличного господарства в Україні: дис. канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2017. 244 с.
25. Захаренко В. А. Научное и правовое обеспечение защиты растений на пороге XXI столетия. Защита и карантин растений. 1999. № 12. С. 6-7.
26. Гричанов И. Я., Карлик Ф. А. Гармонизация правового поля защиты растений при вступлении России в ВТО. Защита и карантин растений 2007. № 7. С. 4-8.

References

1. Sakadzy K. B. Pravove rehulivannia zastosuvannia zasobiv zakhystu silskohospodarskykh roslyn: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk 12.00.06. Kharkiv, 2012. 19 s.
2. Bosniuk-Hryhor'ieva Yu. P. Shchodo bezpeky kharchovykh produktiv roslynnoho pokhodzhennia. Rozvytok ahrarnoho, zemelnoho ta ekolohichnoho prava na zlami tysiacholit: materialy Mizhnarod. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 18 – 19 travnia 2018 roku). K., 2018. S. 178-183.
3. Pro zakhyst roslyn: Zakon Ukrainy vid 14.10.1998 roku. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1998. № 50-51. St. 310.
4. Ahrarne pravo Ukrainy: pidruchnyk / V.M. Yermolenko, O.V. Hafurova, M.V. Hrebenuk [ta in.]; za zah. red. V.M. Yermolenka. K.: Yurinkom Inter, 2010. 608 s.
5. Mynyna E. L. Tendentsyy razvytyia zakonodatelstva o rastytelnom myre. Zhurnal rosyiskoho prava. 2016. № 5. S. 108-117.
6. Popov V. K., Hetman A. P. Pravovi problemy vykorystannia i okhorony roslynnoho svitu. Pravo Ukrainy. 2000. № 1. S. 51-53.
7. Pidubna D. S. Pravovy zakhyst roslyn pid chas orhanichnoho vyrobnytstva. Biuleten Ministerstva yustytzii Ukrainy. 2013. № 10. S. 114-119.

8. Tulina E. Ye. Pravove rehuliuвання poshyrennia ta chyselnosti invaziinykh vydiv roslyn: postanovka problemy. Rozvytok ahrarnoho, zemelnoho ta ekolohichnoho prava na zlami tysiacholit: materialy Mizhnarod. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 18 – 19 travnia 2018 roku). K., 2018. S. 380-383.
9. Tulina Ye. E. Rehuliuвання poshyrennia i chyselnosti chuzhoridnykh invaziinykh vydiv roslyn: mizhnarodno-pravovyi aspekt. Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Tretie zibrannia fakhivtsiv sporidnenykh kafedr shchodo obhovorennia stratehii evoliutsii ahrarnykh, zemelnykh, ekolohichnykh ta pryrodo- resursnykh pravovidnosyn u konteksti intehtratsiinoho rozvytku Ukrainy»: mater. konf. (m. Odesa, 7-10 chervnia 2018 roku) / vidp. red. d.iu.n., dots. T. Ye. Kharytonova, k.iu.n., dots. Kh. A. Hryhorieva. Odesa : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2018. S. 230-232.
10. Tulina E. Ye. Invaziini vydy roslyn yak zahroza bioriznomanittia (mizhnarodno-pravovyi aspekt). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku ekolohichnoho, zemelnoho i ahrarnoho prava v umovakh yevrointehtratsii: materialy «kruhloho stolu» (Kharkiv, 8 hrudnia 2017 roku). S. 229-231.
11. Fedosov Ya. K., Nykytyna V. A., Norkyna E. V. Systema analiza ryskov v rossiiskoi federatsyy pry dopuske na vnutrennyi rynok ymportyruemoi produktsyy zhyvotnoho yly rastytelnoho proyskhozhdennia. Elektronnoe prylozhenye k Rossiiskomu yurydycheskomu zhurnalu. 2017. № 5. S. 106-115.
12. Polishchuk V. A. Pravove rehuliuвання silskohospodarskoho sadivnytstva v Ukraini: dys. .. kand. yuryd. nauk 12.00.06. Kyiv, 2016. S. 108.
13. Serhaniuk U. V. Zastosuvannia zasobiv zakhystu roslyn: istoryko-pravovyi aspekt. Karantyn i zakhyst roslyn. 2012. S. 24-26.
14. Directive 2009/128/ES of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 establishing a framework for Community action to

- achieve the sustainable use of pesticides. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0128&qid=1609914200293>
15. Dem'ianenko S. I., Niv'ievskiy O. V. Systema rehuliuвання fitosanitarnykh zakhodiv v Ukraini. Ekonomika APK. 2015. № 5. S. 28-33.
 16. Pysarenko V. M., Pysarenko M. V. Zakhyst roslyn. Fitosanitarnyi monitorynh: metody zakhystu roslyn. Intehrovanyi zakhyst roslyn. K.: Istyna, 2006. 180 s.
 17. Pro zatverdzhennia haluzevoi prohramy «Zakhyst roslyn 2008 – 2015»: nakaz Ministerstva ahrarynoi polityky Ukrainy vid 06.12.2007 roku № 867/112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0867555-07#top>
 18. Suchasni tekhnolohii ovochivnytstva zakrytoho i vidkrytoho gruntu: navch. posibnyk / ch. 1: Zakrytyi grunt: rekomendovano M-vom ahrary. polityky. L. S. Hil, A. I. Pashkovskiy, L. T. Sulima. Vinnytsia: Nova Knyha, 2008. 368 s.
 19. Kliuchnikova A. O. Pravove zabezpechennia vedennia teplychnoho hospodarstva v Ukraini: dys. kand. yuryd. nauk 12.00.06. Kyiv, 2017. 244 s.
 20. Pro karantyn roslyn: Zakon Ukrainy vid 30.06.1993 roku. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1993. № 34. St. 352.
 21. Pro zatverdzhennia Poriadku importu biolohichnykh kontrolnykh orhanizmiv dlia provedennia naukovykh doslidzhen abo biolohichnoho kontroliu ta shkidlyvykh orhanizmiv, yaki zavoziatsia dlia naukovo-doslidnykh tsilei: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 sichnia 2017 r. № 144. Uriadovyi kurier. 2017. № 51.
 22. Pro zatverdzhennia derzhavnykh sanitarnykh pravyl proektuvannia, uporiadkuvannia ta ekspluatatsii vyrobnytstva biolohichnykh zasobiv zakhystu roslyn ta stymuliatoriv rostu roslyn u vyrobnychykh

- biolaboratoriakh ta biofabrykakh: nakaz MOZ Ukrainy vid 20.08.1997 r., № 254a. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ2895>
23. Pro zatverdzhennia haluzevoi Prohramy «Kompleksna biolohizatsiia zakhystu roslyn 2008 – 2012»: nakaz Minahropolityky Ukrainy ta UAAN vid 27 travnia 2008 roku № 334/46. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN38840.html
24. Kliuchnikova A. O. Pravove zabezpechennia vedennia teplychnoho hospodarstva v Ukraini: dys. kand. yuryd. nauk 12.00.06. Kyiv, 2017. 244 s.
25. Zakharenko V. A. Nauchnoe y pravovoe obespechenye zashchity rastenyi na porohe XXI stoletiya. Zashchitya y karantyn rastenyi. 1999. № 12. S. 6-7.
26. Hrychanov Y. Ya., Karlyk F. A. Harmonyzatsiia pravovoho polia zashchity rastenyi pry vstupleny Rossyy v VTO. Zashchitya y karantyn rastenyi 2007. № 7. S. 4-8.